

II. Ludność i osadnictwo

5. Zróżnicowanie narodowościowe i etniczne ludności świata

Zróżnicowanie ludności świata

→ Ludzie różnią się między sobą pod wieloma względami, m.in.:

- wyglądem zewnętrznym,
- wiekiem,
- płcią.

→ Mają również odmienne upodobania, zainteresowania i poglądy.

→ Wiele z tych różnic wynika z przynależności do określonej społeczności, danego narodu czy wyznania.

Odmiany ludzkie (rasy ludzkie)

- **Rasy ludzkie** wyodrębnia się głównie na podstawie:
 - barwy skóry,
 - kształtu włosów,
 - nosa,
 - warg,
 - oprawy oczu,
 - profilu twarzy,
 - cech serologicznych osobników – zwłaszcza grupy krwi.
- Najpowszechniej uznawany jest podział przedstawiony w 1798 r. przez francuskiego paleontologa i anatoma G. Cuviera na **trzy geograficzne rasy ludzkie** (nazywane zwykle **odmianami**):
 - białą,
 - żółtą,
 - czarną,
- W każdej z odmian wyróżnia się **rasy lokalne**, czyli mniejsze ugrupowania osobników charakteryzujących się specyficznymi cechami.

Odmiana biała (rasa europeidalna)

- **Odmiana biała** (geograficzna rasa **europeidalna**) zasiedlała niegdyś:
 - Europę,
 - Bliski Wschód i północne Indie,
 - północną Afrykę.
- W wyniku migracji, a zwłaszcza kolonialnej ekspansji Europejczyków rasa ta rozprzestrzeniła się na obszarze:
 - Ameryki,
 - południowej Afryki,
 - Australii i Nowej Zelandii.
- W jej obrębie wyróżniamy odmianę:
 - **europejską** – występującą w Europie, obu Amerykach, RPA, Australii, Nowej Zelandii, oraz Rosji,
 - **semicko-chamicką** – stanowią ją głównie Arabowie w północnej Afryce i na Bliskim Wschodzie,
 - **indyjsko-irańską** – obejmuje ludność Azji Południowo-Zachodniej (np. Turcy, Irańczycy) i północnych Indii.

Hinduska

Mieszkanka Europy

Arabskie kobiety

Cechy charakterystyczne odmiany białej

→ Przedstawiciele odmiany białej charakteryzują się poniższymi cechami:

- skóra jasna różnych odcieni (na południu Europy i Azji – oliwkowa),
- oczy różne, lecz często jasne,
- włosy lekko faliste lub proste, jasne (blond na północy Europy) lub ciemne (czarne w basenie Morza Śródziemnego),
- owalny lub kwadratowy nos,
 - nos wąski (szczególnie na północy Europy), wystający,
- silne (szczególnie na północy Europy) lub rzadkie owłosienie ciała (na południu, np. w basenie Morza Śródziemnego),
- wysoki lub średni wzrost,
- mała zawartość melanin.

Typy europeoidalne - ilustracja pochodząca z Meyers Blitz-Lexikon (Lipsk, 1932)

Polski muzyk: Kazik Staszewski

Kanadyjski aktor: Stephen Amell

Odmiana żółta (rasa mongoloidalna)

- **Odmiana żółta** (geograficzna rasa **mongoloidalna**) zamieszkuje:
 - **mongoloidzi azjatyccy** – południowo-wschodnią Azję, Syberię oraz część środkową i zachodnią Azji;
 - **Inuici** (dawniej **Eskimosi**) – wyspy Archipelagu Arktycznego;
 - **mongoloidzi amerykańscy** – **Indianie** – cały obszar Ameryki,
 - Indianie, ulegając presji Europejczyków, wycofali się do najmniej dostępnych dla białego człowieka enklaw:
 - w płn. Kanadzie i w Górach Skalistych (a także do rezerwatów utworzonych dla nich przez białych),
 - w głąb tropikalnego lasu deszczowego na Nizinie Amazonki;
 - **mongoloidzi oceanii** – Polinezję i Mikronezję.

Polinezyjka

Indianka z Meksyku

Mnich tybetański

Cechy charakterystyczne odmiany żółtej

→ Przedstawiciele odmiany żółtej odznaczają się następującymi cechami:

- skóra o odcieniu żółtym;
- czarna tęczówka oka;
- czarne, grube, proste włosy;
- skośny otwór oczny;
- mongolska fałda;
- płaska twarz;
- słabe owłosienie ciała.

Inuitka (Eskimoska)

Chinka

Syberyjczyk

Polinezyjka

Odmiana czarna (rasa negroidalna)

- **Odmiana czarna** (geograficzna rasa **negroidalna**) obecnie występuje:
 - **negroidzi właściwi (odmiana afrykańska)** – **Murzyni i Buszmeni** – głównie w międzyzwrotnikowej i południowej Afryce;
 - w wyniku zniewalania Murzynów i ich wywożenia do pracy na plantacjach bawełny, trzciny cukrowej i kawy w Ameryce, występują na obszarze:
 - Brazylii,
 - Stanów Zjednoczonych,
 - Ameryki Środkowej;
 - **negroidzi oceanii (odmiana australijska)**:
 - **Aborygeni** – w Australii,
 - obecnie pierwotne ludy Australii spotkać możemy w suchym wnętrzu tego kontynentu;
 - **Melanezyjczycy** – w Melanezji,
 - **Papuasi** – na Nowej Gwinei.

Mieszkanki Ruandy

Aborygenka

Papuaski z Nowej Gwinei

Cechy charakterystyczne odmiany czarnej

- Przedstawiciele odmiany czarnej charakteryzują się następującymi cechami:
 - odcień skóry od czarnego do brunatnego;
 - wysoki wzrost;
 - czarna tęczówka oka;
 - włosy czarne, wełniste – mocno skręcone (odmiana afrykańska) lub faliste (odmiana oceaniczna);
 - nos szeroki, płaski;
 - szerokie usta i grube wargi;
 - słabe owłosienie ciała.

Aborygen (na tle Uluru)

Buszmeni

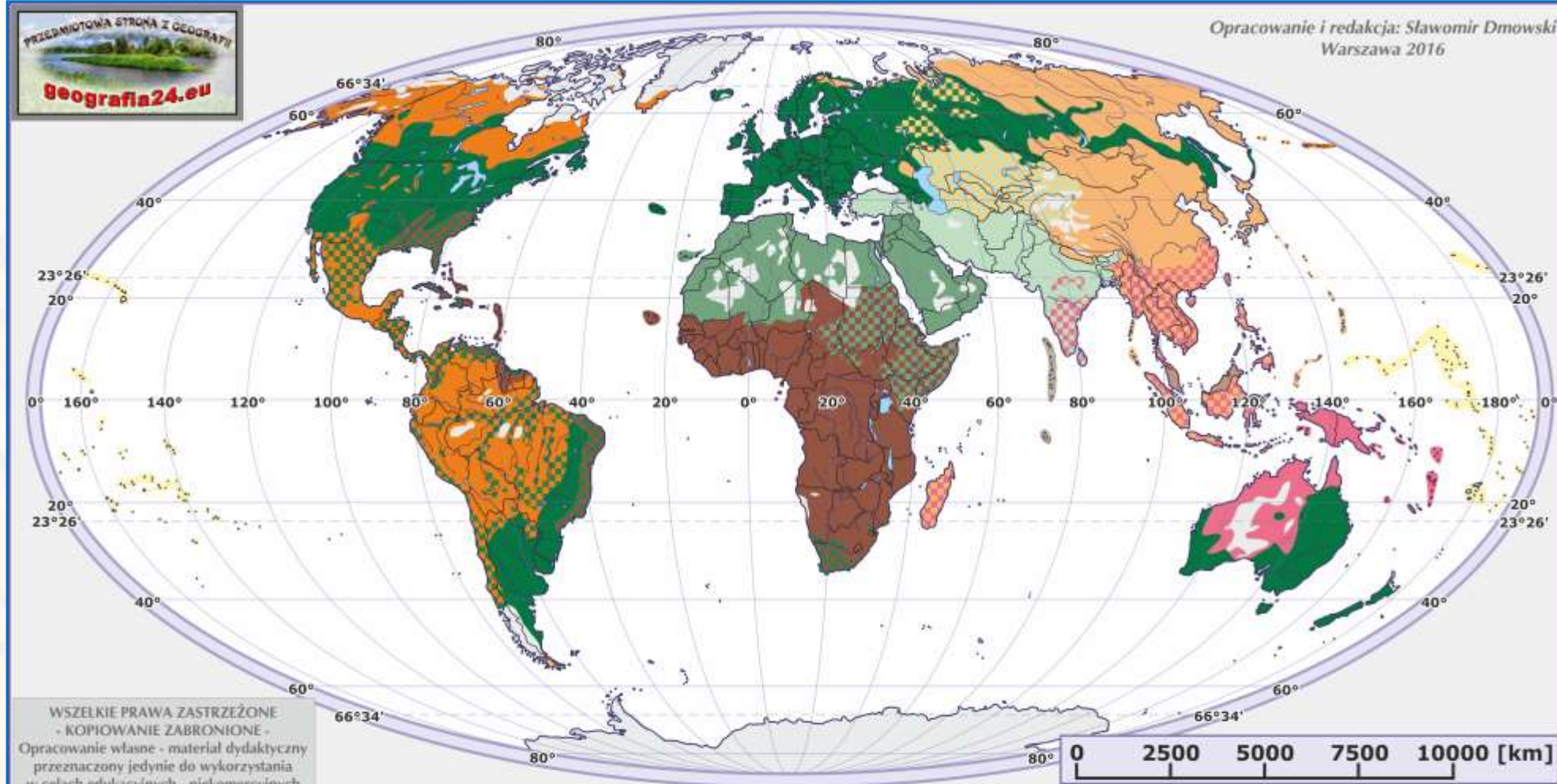
Amerykanin (50 Cent)

Rasy na świecie

Opracowanie i redakcja: Sławomir Dmowski
Warszawa 2016

WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE

• KOPIOWANIE ZABRONIONE •

Opracowanie własne - materiał dydaktyczny
przeznaczony jedynie do wykorzystania
w celach edukacyjnych - niekomercyjnych

Odmiany rasy białej
(europeidalnej):

- europejska
- semicko-chamicka
- indyjsko-irańska

Odmiany rasy żółtej
(mongoidalnej):

- mongoloidzi amerykańscy
- mongoloidzi azjatyccy
- mongoloidzi oceanii

Odmiany rasy czarnej
(negroidalnej):

- negroidzi właściwi
- negroidzi oceanii

obszar niezamieszkały

Rasy pośrednie

- Poza rasami głównymi występują formy specjalne, których przynależność do określonych odmian czy ras lokalnych nie została jeszcze ustalona.
- W strefach kontaktów głównych ras powstały **rasy pośrednie**, przede wszystkim:
 - **metys** – potomek (występują głównie w Ameryce Łacińskiej i środkowej Azji):
 - białej kobiety i Indianina,
 - białego mężczyzny i Indianki;
 - **mulat** – potomek (zamieszkują głównie w Stanach Zjednoczonych i wschodniej Afryce, np. Somalii i Sudanie):
 - białej kobiety i Murzyna,
 - białego mężczyzny i Murzynki;
 - **zambo** – mieszaniec mongoloidalno-negroidalny (zamieszkują Amerykę Łacińską).

Zambos

Mulatka

Metys (Ronaldo)

Rasy – podsumowanie

→ W wyniku intensywnych migracji ludności w XX w. granice pomiędzy odmianami i rasami lokalnymi stały się jeszcze mniej wyraźne, a przedstawicieli niektórych ras można spotkać w większości krajów.

Wpływ środowiska przyrodniczego na zróżnicowanie cech

- Warunki przyrodnicze miały największy, choć pośredni wpływ na wykształcenie się swoistych cech ras człowieka.
- Cecha korzystna dla funkcjonowania organizmu w danych warunkach była przekazywana z pokolenia na pokolenie, aż wreszcie większość populacji została w nią wyposażona.
- W przeszłości mechanizmy selekcji naturalnej były bardzo silne.
 - Trudne warunki środowiskowe eliminowały z populacji organizmy nieprzystosowane.
- Obecnie mechanizm selekcji prawie nie występuje.

Wpływ środowiska przyrodniczego na różnicowanie cech

Cecha	Czynnik środowiskowy	Przypuszczalne znaczenie adaptacyjne cechy
ciemna pigmentacja skóry u ludów ze stref o silnym usłonecznieniu	duże natężenie promieniowania słonecznego, szczególnie w zakresie ultrafioletu (UV)	znajdująca się w głębszych warstwach skóry melanina (ciemny barwnik) chroni organizm przed niekorzystnym działaniem promieni UV
jasna pigmentacja skóry u ludów ze stref o słabym usłonecznieniu	niedostatek światła słonecznego	niewielkie ilości melaniny w skórze zwiększają przenikanie promieni UV, co ułatwia syntezę witaminy D, zapobiegającej na przykład krzywicy
wąski nos u ludów ze stref chłodnych lub suchych	zimne, suche powietrze	zapobiega wysychaniu błony śluzowej nosa, ułatwia nagrzewanie i nawilżanie wdychanego powietrza
skośny fałd skóry wokół oczu (tzw. skośne oczy)	mroźne powietrze, oślepiający blask światła słonecznego, odbijającego się od ośnieżonych powierzchni	silnie rozwinięta podściółka tłuszczowa chroni gałkę oczną przed zimnem, wąska szpara oczna zabezpiecza siatkówkę oka przed rażącym blaskiem
wełniste włosy u ludów Afryki subsaharyjskiej	ostre światło słoneczne i gorące powietrze	powietrze między silnie skrzyżowanymi włosami tworzy warstwę izolacyjną
włosy typu fil-fil u Buszmenów i innych ludów afrykańskich	wysoka temperatura powietrza	przez nieosłonięte włosami fragmenty skóry głowy następuje utrata ciepła i parowanie potu
kompleksy cech fizjologicznych zapewniających funkcjonowanie układu oddechowego i układu krążenia	zawartość tlenu w powietrzu	na obszarach wysokogórskich przy mniejszej zawartości tlenu w powietrzu osobnicy są drobni, o dużej pojemności płuc i układu krwionośnego

Rasizm

- **Rasizm** – zespół bezpodstawnych poglądów, opartych przede wszystkim na pseudonaukowej tezie o nierówności odmian ludzkich.
- Przeczy on przyjętym badaniom antropologicznym, psychologicznym i biologicznym, zgodnie z którym wszystkie odmiany ludzkie reprezentują ten sam poziom rozwoju intelektualnego i fizycznego.
- Tym samym **żadna z ras nie jest lepsza od innych**.
- Od 1966 roku, zgodnie z konwencją ONZ, rasizm uznajemy za zbrodnię przeciwko ludzkości, co nie znaczy że wszyscy chcą uznać bezsprzeczne argumenty i przeinaczają lub fałszują prawdę.
- Do czego prowadzą takie wypaczenia to każdy z nas wie – najlepszym przykładem jest II wojna światowa i nazizm (nazistowskie teorie Hitlera i III Rzesza – konsekwencja Holocaustu) lub początek XX wieku w USA i Ku Klux Klan (organizacja rasistowska najsilniej działająca w latach 1915 -1944).

Zróżnicowanie narodowościowe ludności

- **Naród** – historycznie ukształtowana, trwała wspólnota ludzi posiadająca świadomość narodową i cechująca się posiadaniem wspólnej historii, kultury, języka (lub języków w przypadku niektórych narodów), tradycji, terytorium (choć są narody nie posiadające swojego oficjalnego terytorium, np. Kurdowie, Palestyńczycy) oraz innych cech, m.in. z zakresu warunków społeczno-gospodarczych.
- Generalnie jest to jedna z wielu definicji.
 - Pojęcie te tym samym jest wieloznaczne, zaś problematyka jest często bardzo złożona, dyskusyjna, a nawet często stanowi przedmiot sporów.
 - W przeszłości np. bardzo była popularna definicja Romana Dmowskiego z 1907 roku:
 - “Naród jest wytworem życia państwowego. Wszystkie istniejące narody mają swoje własne państwa albo je niegdyś miały i bez państwa żaden naród nie powstał. Fakt istnienia państwa daje początek idei państwowej, która jest jednoznaczna z ideą narodową (...), naród jest niezbędną treścią moralną państwa, państwo zaś jest niezbędną formą polityczną narodu”.

Roman Dmowski

Pojęcie – “naród” i “język”

- **Naród** – tym samym to zbiorowość ludzi wyznających wspólne idee, czyli ukształtowaną historycznie wspólnotą kulturową, której członkowie mają wykształconą świadomość narodową i są w stanie podporządkowywać swoje działania interesom ogólnonarodowym.
- **Język** jest jego najbardziej powszechnym i oczywistym atrybutem, chociaż niektóre wspólnoty mają ukształtowaną świadomość narodową, mimo że składają się z grup posługujących się różnymi językami, np.:
 - **Szwajcarzy** (niemiecki, francuski, włoski, retoromański),
 - **Kanadyjczycy** (angielski i francuski),
 - **Belgowie** (np.: niderlandzki i francuski),
 - **Luksemburczycy** (niemiecki, francuski i luksemburski).
- Proces ich konsolidacji był bowiem rezultatem długotrwałego zajmowania wspólnego terytorium i uznawania jednej władzy państwowej.
- **Język narodowy** stanowi ważny element kultury, spajający mieszkańców danego obszaru i jednocześnie dający im poczucie odrębności.

Kryteria wyróżniania narodów

→ W celu wyróżnienia narodu można wziąć pod uwagę następujące kryteria:

- **czynnik etniczny i historyczny** (np. Polacy, Niemcy) – wspólne pochodzenie oraz wydarzenia jakie zaszły w przeszłości (potrafią one jednoczyć narody),
 - obecnie bierze się także pod uwagę uwarunkowany czynnikiem historycznym **styl życia** (np. Amerykanie),
- **czynnik językowy** – wspólność językowa (dotyczy narodów, w których obowiązuje tylko jeden język, np. Polacy),
- **czynnik gospodarczy** – wspólność interesów ekonomicznych (np. Brytyjczycy),
- **czynnik kulturowy** – poczucie wspólnoty kulturowej oraz dziedzictwa kulturowego (np. Szkoci, Walijczycy),
- **czynnik terytorialny** – wspólnota terytorialna, dotycząca np. narodów posługujących się kilkoma językami (np. Kanadyjczycy, Szwajcarzy i Belgowie).

Mniejszość narodowa oraz mniejszość etniczna i społeczność etniczna

- **Mniejszość narodowa** – grupa ludzi zamieszkujących na obszarze danego państwa, należąca do innego narodu (stanowią oni mniejszość w danym państwie, np. w Polsce – mniejszość niemiecka), który co bardzo istotne posiada swoje własne państwo.
- **Mniejszość etniczna** – jest w odróżnieniu od mniejszości narodowej, zbiorowością ludzi, także będącej mniejszością ale nie posiadającą swojego państwa (np. w Polsce: **Tatarzy**, **Romowie**, **Karimi** i **Łemkowie**; na świecie: **Kurdowie**).
- **Społeczność etniczna (grupy etnograficzne)** – to mniejszość nie posiadająca swojego państwa oraz występująca jedynie na terenie jednego państwa (np. w Polsce są to: **Ślązacy**, **Kaszubi**, **Górale**, **Wielkopolanie**, **Kociewiacy**).

Romowie

Karaimi

Mniejszość narodowa (mniejszości etniczne i społeczności etniczne) w Europie

- Mniejszość narodowe i etniczne występują w wielu krajach europejskich.
- Część takich mniejszości walczy w Europie o autonomię – dążą do powstania odrębnych państw.
- W ostatnich latach najgłośniej było o Szkotach, Katalończykach i Baskach.

Kraje homogeniczne – zwarte socjoetnicznie

- **Kraj homogeniczny (zwarty socjoetnicznie)** – występuje wówczas, gdy dominująca narodowość stanowi powyżej 95% ludności danego państwa.
- W Europie takimi krajami są m.in.:
 - Polska,
 - Węgry,
 - Dania,
 - Norwegia,
 - Portugalia,
 - Grecja,
 - Malta,
 - Albania;
- na świecie:
 - Korea Pd.,
 - Japonia,
 - Mongolia.

Kraje wielonarodowe

→ **Kraj wielonarodowy** – jest wówczas, gdy kraj zamieszkiwany jest przez kilka różnych narodów, ze stosunkowo dużym udziałem ich w ogólnej liczbie ludności (**o małej zwartości socjoetnicznej**).

→ W Europie takimi krajami są m.in.:

- Wielka Brytania,
- Francja,
- Hiszpania,
- Belgia,
- Luksemburg,
- Szwajcaria,
- Bośnia i Hercegowina,
- Łotwa,
- Ukraina;

→ na świecie (większość państw będących niegdyś koloniami lub je posiadającymi):

- Stany Zjednoczone, Kanada, Brazylia, Argentyna, Turcja i Irak.

Pozytywne skutki różnicowania narodowościowego

- Wśród najważniejszych **pozytywnych skutków różnicowania narodowościowego** należy wyróżnić:
 - **wzbogacenie kultury** – następujące wskutek mieszania się różnych tradycji i zwyczajów;
 - **mniejszy rasizm** – który możemy zaobserwować powszechnie w wielu społeczeństwach, w tym u Polaków.

Negatywne skutki różnicowania narodowościowego (małej zwartości socjoetnicznej)

- Wśród **najważniejszych negatywnych skutków różnicowania narodowościowego lub etnicznego** należy uwzględnić:
 - **konflikty wewnętrzne** pomiędzy narodami i mniejszościami narodowymi lub mniejszościami etnicznymi czy społecznościami etnicznymi,
 - ich skutkiem z kolei mogą być wojny domowe (np. w b. Jugosławii, na Ukrainie, w Sudanie, Rwandzie, Iraku, Syrii i wielu innych krajach),
 - to z kolei rujnuje kraje (stają się one zniszczone w wyniku działań wojennych), niszczy gospodarkę (zapaść gospodarki), przyczynia się do śmierci ludności cywilnej, wzrostu przestępczości, obniżenia poziomu edukacji i opieki medycznej, itd.;
 - **działania separatystyczne** związane z dążeniem do uzyskania niepodległości przez mniejszości zamieszkujące dany kraj,
 - prowadzi to do zwiększania autonomii regionów zamieszkujących przez inne narodowości (dla nich jest to skutkiem korzystnym – uzyskują oni np. możliwość funkcjonowania drugiego języka urzędowego), co nie jest zwykle zbyt korzystne dla interesów całego państwa,
 - w Europie dotyczy to obecnie m.in. Katalończyków i Basków w Hiszpanii.

Czy Polacy są różnicowani kulturowo?

→ **Przed II wojną światową** Polska była państwem wielonarodowościowym.

→ Aż 1/3 obywateli stanowili przedstawiciele mniejszości narodowych, głównie:

- Ukraińcy (14%),
- Żydzi (9%),
- Białorusini (3%),
- Niemcy (2,5%).

→ **Obecnie** nasz kraj jest uznawany za jednolity narodowościowo i wyznaniowo.

→ Jest to efekt zmian, które zaszły podczas II wojny światowej oraz tuż po jej zakończeniu.

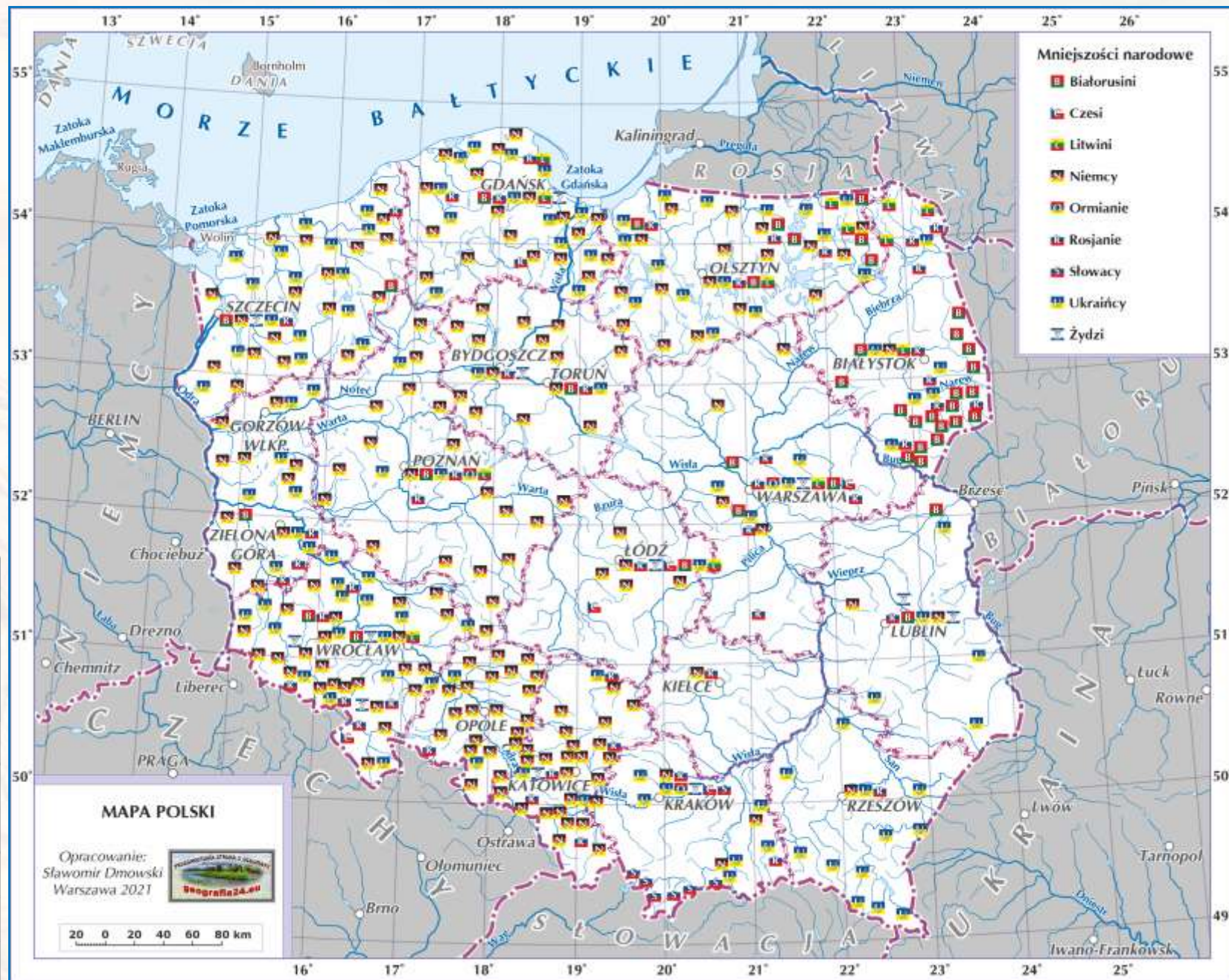
→ Najważniejszymi z nich są:

- eksterminacja ludności żydowskiej podczas okupacji,
- powojenna zmiana granic (wyłączenie wschodnich terenów),
- przesiedlenia ludności niemieckiej.

Mniejszości narodowe w Polsce (wg spisu powszechnego z 2011 r. oraz 2021 r.)

- Według przeprowadzonego spisu w 2021 roku najliczniejszymi **mniejszościami narodowymi** są:
- **Niemcy** (niewielki spadek liczby),
 - **Ukraińcy** (niewielki wzrost),
 - **Białorusini**.
- Mniejszościami jednak nie są przedstawiciele, którzy zaczęli przybywać do naszego kraju w ciągu ostatnich 100 lat (zwłaszcza po 1989 r.), np.: Anglicy, Amerykanie, Włosi, Francuzi, Irlandczycy.

Grupa narodowa (mniejszość narodowa)

Liczba
ogółem
(tys. os.)
w 2011 r.

Liczba ogółem
(tys. os.)
w 2021 r.

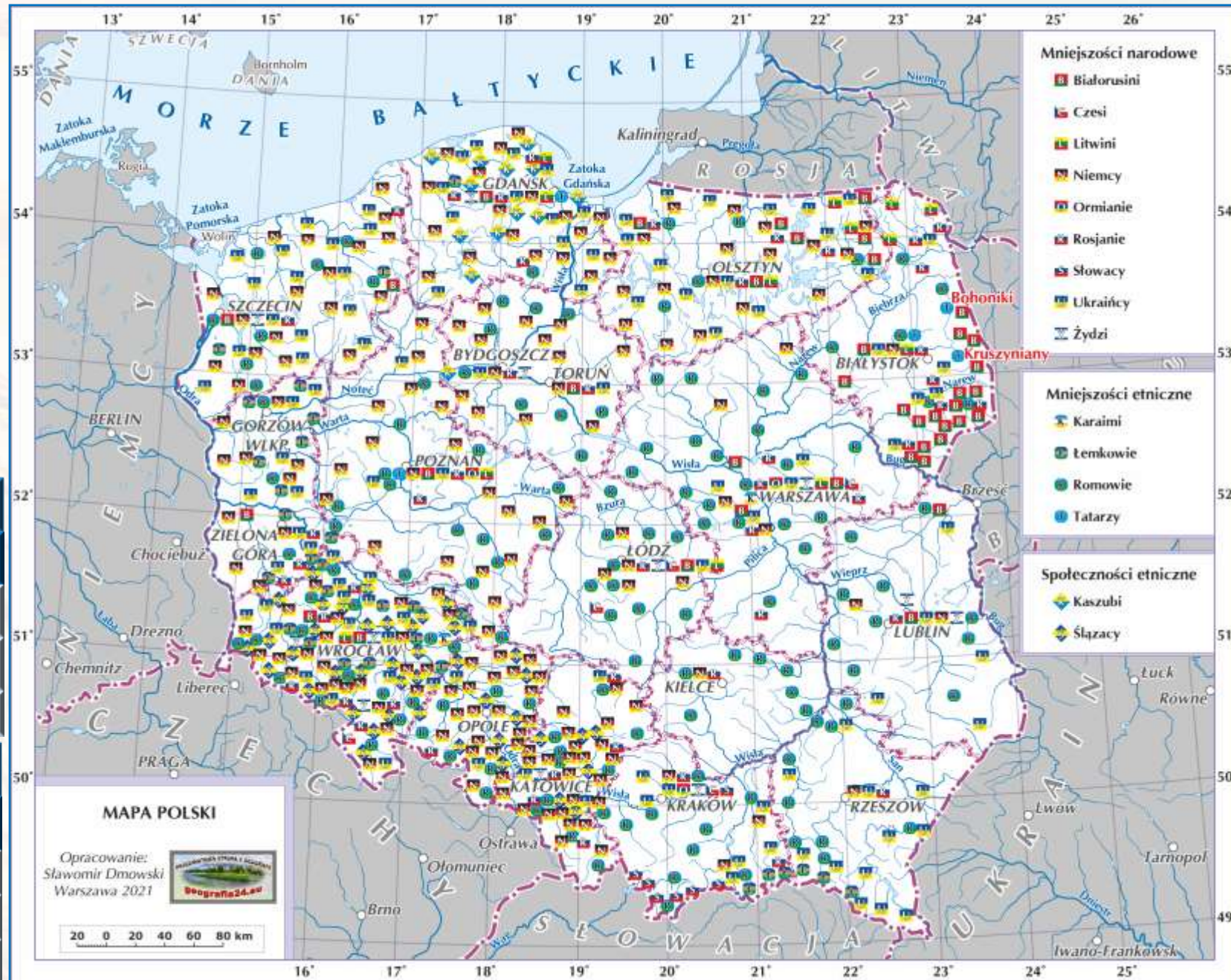
Niemcy	148	132,5
Ukraińcy	51	79,4
Białorusini	47	54,3
Żydzi	8	15,7
Rosjanie	13	14,8
Litwini	8	9,7

Mniejszości i społeczności etniczne w Polsce (wg spisu z 2011 r. i 2021 r.)

- Wg przeprowadzonych spisów powszechnych najliczniejszymi:
 - **społecznościami etnicznymi (grupami etnograficznymi)** są: Ślązacy, Kaszubi, Kociewiacy, Górale (w tym Górale Podhalańscy) i Wielkopolanie;
 - **mniejszościami etnicznymi** (zamieszkują one także tereny leżące poza granicami Polski) są: Romowie, Łemkowie, Tatarzy i Karaimi.

Społeczność etniczna (grupa etnograficzna)	Liczba ogółem (tys. os.)	
	2011 r.	2021 r.
Ślązacy	847	585,7
Kaszubi	233	176,9
Kociewiacy	3	brak danych

Grupa etniczna (mniejszość etniczna)	Liczba ogółem (tys. os.)	
	2011 r.	2021 r.
Łemkowie	11	12,7
Romowie	17	11,8
Tatarzy	2	brak danych

Struktura wyznaniowa w Polsce

- Zdecydowana większość polskiego społeczeństwa (aż 97,6% wierzących) to **katolicy**, głównie **wyznawcy Kościoła rzymskokatolickiego**.
- W naszym kraju mieszkają także osoby:
 - **prawosławne** – przede wszystkim Białorusini i Polacy przesiedleni na obszar województwa podkarpackiego oraz północnowschodni fragment państwa,
 - **wierni Kościoła Ewangelicko Augsburskiego (protestanci)** – szczególnie na Górnym Śląsku i Śląsku Opolskim,
 - **muzułmanie** – głównie na wschodzie kraju,
 - **wyznawcy judaizmu**,
 - **świadkowie Jehowy** – zamieszkujący zwykle duże miasta.

KONIEC

Materiały pomocnicze do nauki
Opracowane w celach edukacyjnych (niekomercyjnych)

Opracowanie i redakcja: *Sławomir Dmowski*
Kontakt: *kontakt@geografia24.eu*

WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE
- KOPIOWANIE ZABRONIONE -